

فلسفه سیاسی جامعه شبکه‌ای

سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حمید شهبازی

در مراسم رونمایی نرم‌افزار «آثار علامه محمدتقی جعفری»، آبان‌ماه ۱۳۹۵ش

علامه جعفری، حکیمی سیاسی است

آیین رونمایی نرم‌افزار آثار علامه محمدتقی جعفری، هم‌زمان با برگزاری کرسی علمی «بررسی و نقد حیات معقول در فلسفه سیاسی علامه جعفری» با حضور جمعی از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، در سالن همایش پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم برگزار شد.

در این نشست، ابتدا دبیر علمی جلسه، دکتر مرتضی یوسفی‌راد، از برگزارکنندگان این مراسم، یعنی انجمن مطالعات سیاسی حوزه علمیه قم، پژوهشگاه فرهنگ علوم و فرهنگ اسلامی، مؤسسه نشر آثار علامه جعفری (ره) و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تقدیر نمود و آنگاه به معرفی موضوع نشست پرداخت و اظهار داشت: اساسی‌ترین دغدغه ذهنی فیلسوفان، تعریف نظم سیاسی دقیق برای نیل انسان به هدف و غایت خلقت است. آثار علامه جعفری در مقام ترسیم

و تفسیر حیات معقول یا حیات شایسته انسان است تا به نظم مطلوبی برسد.

سپس، دکتر علیرضا صدر به‌عنوان ارائه‌دهنده موضوع نشست، به تبیین حیات معقول در اندیشه علامه جعفری پرداخت و ایشان را حکیمی سیاسی معرفی نمود که حکمت دینی را وارد حیات و حکومت کرد.

دکتر عبدالله نصری، به‌عنوان ناقد اول این جلسه، ضمن تعریف حیات معقول ابراز داشت: بحث حیات معقول، گوشه‌ای از منظومه فکری علامه است. برای فهم اصطلاحات جدید فیلسوفان، باید منظومه فکری فیلسوف را بررسی کرد.

امروزه در جامعه مدرن و شبکه‌ای، مسائلی که پیش‌تر در جامعه سنتی به راحتی پیش می‌آمد، اتفاق نمی‌افتد و شما می‌بینید که در جوامع مختلف، رهبران ارزش‌هایی را پیوسته تأکید می‌کنند؛ ولی در پایین دست اجتماع، اتفاق مهم و چشمگیری رخ نمی‌دهد؛ یعنی واکنشی که باید صورت بگیرد، مشاهده نمی‌شود

جامعه مدرن امروزی، مصداق ندارد. بله، ممکن است در جامعه سنتی و کوچک گذشته که مثلاً ارباب - رعیتی بوده، این طور باشد و همه امور خیر یا شر از بالا به پایین سرازیر شود؛ ولی فضای جامعه امروزی، با گذشته بسیار متفاوت شده است. اساساً جامعه سنتی وقتی به سمت مدرنیته حرکت می‌کند، شبکه‌های اجتماعی نیز رخ می‌نماید و کم‌کم فراگیر می‌شود. در جامعه سنتی، حاکمیت به عنوان منبع قدرت به صورت خطی با یک خط لوله از منبع بالادستی به زیرمجموعه خود، یعنی آحاد جامعه و تشکل‌های اجتماعی، متصل است و بدنه جامعه، از آن منبع اصلی تغذیه و رهبری می‌شود. در این جامعه، اراده حاکمیت و نهادهای بالادستی، بدون تزاخم و چالش به زیرمجموعه‌ها تزریق می‌گردد و واحدهای اجتماعی، تحت تأثیر قرار گرفته و واکنش نشان می‌دهند؛ اما در جامعه مدرن و شبکه‌ای، منابع متعددی وجود دارد که هر منبع، خود زیرمجموعه منبع‌های دیگری است و هر کدام از آنها به وسیله لوله‌هایی به دیگری متصل می‌گردند؛ به صورتی که یک منبع با لوله‌هایی به منبع‌های کوچک‌تر زیرمجموعه خود وصل می‌شوند و از آنجا به افراد و جریان‌های مختلف جامعه مرتبط می‌گردند. این شبکه و منابع تغذیه‌کننده آن، در مجموع، یک هرم واروه دو بُعدی و شاید هم سه‌بعدی را در فلسفه سیاسی قدرت و اقتدار جامعه تشکیل می‌دهند. این منابع، همان سازمان‌های اجتماعی و حکومتی است که ما امروزه مشاهده می‌کنیم که توسط لوله‌هایی به رهبر و رییس جمهور و وزیر و مدیر کل متصل است

یکی دیگر از ناقدان این کرسی علمی، شاگرد علامه جعفری، حجت‌الاسلام والمسلمین قادر فاضلی بود که به تعریف حیات معقول و سیاست در اندیشه علامه پرداخت و به این نکته تأکید نمود که سیاست، ابزاری برای تحقق حیات معقول به شمار می‌رود و تقوای سیاسی، به این معناست که آدمی دیگران را مثل اعضای خودش بداند و به وضع همه رسیدگی کند. مطلب دیگر اینکه ایجاد حیات معقول، یک تکلیف الهی است که باید همگان به احیای آن قیام کنند. حجت‌الاسلام فاضلی ضمن اشاره به دو مقوله «قدرت» و «حیات» در بحث حیات معقول، بیان نمود: همه اعضا و آحاد جامعه، مثل لوله به مخزن، یعنی رهبر آن جامعه متصل هستند و اگر حاکم جامعه‌ای سالم باشد، آب سالم و تمیز به همه اعضا می‌رسد و اگر فاسد باشد، اعضای جامعه نیز دچار مفسده خواهند شد. بنابراین، هدایت یا انحراف یک جامعه، در گرو سلامت رهبر آن جامعه می‌باشد.

جهان امروز، جامعه‌ای شبکه‌ای است

آخرین سخنران این مراسم، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حمید شهریاری، رییس مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی بود که پیش از معرفی نرم‌افزار «آثار علامه جعفری»، در سخنانی با اشاره به ضرورت درک جایگاه شبکه‌های اجتماعی در جامعه امروزی، در موضوع فلسفه سیاسی شبکه‌های اجتماعی به ارائه سخن پرداخت. ایشان ضمن اشاره نقادانه به تشبیه نظام حاکمیتی و آحاد جامعه به مخزن آب و لوله‌های متصل به آن، به مقایسه میان جامعه سنتی و جامعه شبکه‌ای پرداخت. متن پیش رو، خلاصه‌ای از سخنرانی ایشان در این باره است.

«اینکه ما جریان ارزش‌ها را در بین جامعه، ناشی از رفتارهای حاکمان تلقی کنیم و آن را به منبعی تشبیه نماییم که از طریق لوله‌هایی ارزش‌های خاص خود را به جامعه سرازیر می‌کنند، در

و هرکدام سعی می‌کنند با لوله‌هایی اقتدار خودشان را در جامعه سرایت دهند. در این مدل، این طور نیست که اگر رأس هرم اراده کند و ارزشی را به پایین تزریق کند، شما تصور کنید که تزریق صورت گرفته است و همه آحاد به شکل یک‌دست تأثیر می‌پذیرند؛ بلکه در جامعه شبکه‌ای که منابع متعدد و لوله‌های درهم تنیده وجود دارد و همگی به یکدیگر متصل شده و اطلاعات ردوبدل می‌کنند، وضع به‌گونه‌ای دیگر است. امروزه در جامعه مدرن و شبکه‌ای، مسائلی که پیش‌تر در جامعه سنتی به‌راحتی پیش می‌آمد، اتفاق نمی‌افتد و شما می‌بینید که در جوامع مختلف، رهبران ارزش‌هایی را پیوسته تأکید می‌کنند؛ ولی در پایین‌دست اجتماع، اتفاق مهم و چشمگیری رخ نمی‌دهد؛ یعنی واکنشی که باید صورت بگیرد، مشاهده نمی‌شود.

برعکس هم می‌افتد.

شما می‌بینید که مثلاً حزبی در رأس هرم قدرت، افرادی را به‌عنوان نماینده فهرست می‌دهند و کاندید می‌کنند؛ اما از سوی دیگر، یک پیام در شبکه‌های اجتماعی تزریق می‌شود و چندین بار آن را تکرار می‌کنند و یک دفعه می‌بینید که افراد دیگری به مجلس راه یافته‌اند. پس، معلوم می‌شود که سبک انتقال ارزش‌ها و رهنمودها در جهان شبکه‌ای شده، در حال دگرگونی است؛ دیگر یک منبع واحد نیست که با لوله‌هایی از بالا به پایین وصل شده باشد؛ خیر؛ الان سر هرکدام از این لوله‌ها، به منبع مستقلی وصل شده که آن منابع نیز به وسیله لوله‌های دیگر، به صورت شبکه‌ای به جای دیگری وصل است. ملاحظه می‌کنید که آن منبع اصلی، هنوز وجود دارد؛ ولی این منبع‌های کوچک وقتی جمع شوند و در کنار هم قرار بگیرند، آن قدر فشار دارند که کل فشار منبع اصلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این، یک فلسفه

با این توضیح، می‌خواهم به یک قدرت جدید که توسط جامعه شبکه‌ای به وجود آمده، اشاره کنم که معنای اقتدار را در فلسفه سیاسی تغییر داده است. امروز، فقط صحبت از منبعی نیست که توسط لوله‌هایی به اجتماع وصل شده باشد - البته این ارتباطات وجود دارد - ولی اتفاقی که افتاده، این است که این لوله‌ها نیز در میانه راه، هرکدام به دیگری وصل شده‌اند و شبکه‌ای اجتماعی را به وجود آورده‌اند. اتفاق جدید دیگری که افتاده، این است که بالای سر هرکدام نیز یک منبع کوچکی قرار گرفته که ارزش‌های خاص خودشان را به این لوله‌های شبکه‌وار تزریق می‌کنند. این است که گفته می‌شود، جهان، شبکه‌ای شده است. جهان شبکه‌ای شده، جهانی است که هریک از آحاد جامعه، به اندازه‌ای اقتدار دارد که بتواند در محدوده اقتدار خودش، در جامعه تزریق ارزش کند. دیگر آحاد جامعه، رعیت‌هایی نیستند که به صورت انفرادی به رأس هرم نگاه کنند و گوش به فرمان آنها باشند؛ بلکه هرکدام از مردم، سلول‌هایی از یک شبکه شده‌اند که به یک و یا چند منبع اقتدار متصل‌اند. آنگاه اتفاقی که رخ می‌دهد، این است که شما نگاه می‌کنید می‌بینید رییس جامعه به‌عنوان منبع بالادستی، ارزشی را تزریق می‌کند که همه باید تابع او شوند و همه گوش دهند و تبعیت کنند؛ ولی این اتفاق نمی‌افتد و گاهی اوقات، اتفاق‌های

جهان شبکه‌ای شده، جهانی است که هریک از آحاد جامعه، به اندازه‌ای اقتدار دارد که بتواند در محدوده اقتدار خودش، در جامعه تزریق ارزش کند. دیگر آحاد جامعه، رعیت‌هایی نیستند که به صورت انفرادی به رأس هرم نگاه کنند و گوش به فرمان آنها باشند؛ بلکه هرکدام از مردم، سلول‌هایی از یک شبکه شده‌اند که به یک و یا چند منبع اقتدار متصل‌اند

می‌توان گفت که ما فعلاً دچار یک سونامی ارتباطات هستیم که روابط اجتماعی را روزبه‌روز پیچیده‌تر می‌سازد. بنابراین، با یک جهان شبکه‌ای شده با بیش از ۴ میلیارد انسان به هم متصل‌شده در سال ۲۰۲۰ میلادی روبه‌رو هستیم که اینها اقتدار و فشارشان، بسیار بیشتر از فشار یک‌سویه سنتی، یعنی از بالا به پایین است

البته بیشتر هیئت حاکم آمریکا و همچنین اکثریت عوام می‌دانند که آقای ترامپ، صلاحیت ندارد؛ ولی در فرایند دموکراسی غربی، اینک شاهد ناپختگی و ناموزونی و حتی تعارض درون‌حاکمیتی هستیم. این، اقتدار شبکه‌های اجتماعی است که در قرن حاضر بروز یافته است و حتی نهادهای کوچک را توانمند می‌سازد که در قدرت حاکمه اثرگذار باشند. این اقتدار جدید، در فلسفه سیاسی پسامدرن ظهور یافته است و باید جامعه نخبگانی ما را به تفکر و تأمل وادارد و راهکارهای لازم برای مواجهه و تعامل با این پدیده و اقتدار جدید را بیابد؛ چراکه این پدیده، به یک جامعه خاص محدود نمی‌شود؛ بلکه جهان‌شمول است و امواج آن، همگانی، همه‌جایی و همه‌زمانی است.»

سیاسی جدید و یک نوع اقتدار تازه است که نوعی تنبه و توجه جدید حاکمیتی و جدی را می‌طلبد.

امروزه، حیات معقول در جهان شبکه‌ای شده می‌گوید: نباید ارزش‌ها و رهنمودها صرفاً از بالا به پایین تزریق شود و انتظار تأثیرگذاری داشت؛ بلکه باید دید، اطلاعاتی که در جامعه شبکه‌ای توسط آحاد تولید می‌شود و در شبکه‌های اجتماعی عرضه می‌شود، چه نسبتی با ارزش‌ها و رهنمودهای حاکمیتی دارد؟ به چه سمت‌وسویی می‌رود؟ و چه هدفی را دنبال می‌کند؟ ما چگونه می‌توانیم حاکمیت خودمان را در این جهان شبکه‌ای شده اعمال کنیم؟ چگونه می‌توانیم اراده حاکمیتی و خواسته‌ها و ارزش‌های نظام حاکم را در شبکه‌های اجتماعی ساری و جاری سازیم؟ به طوری که در مقابل تعارض‌ها و تزاخم‌های سایر منابع اطلاعاتی در شبکه، این منویات به گفتمانی غالب تبدیل گردد و مورد پذیرش جامعه واقع شود.

به‌هرحال، می‌توان گفت که ما فعلاً دچار یک سونامی ارتباطات هستیم که روابط اجتماعی را روزبه‌روز پیچیده‌تر می‌سازد. بنابراین، با یک جهان شبکه‌ای شده با بیش از ۴ میلیارد انسان به هم متصل‌شده در سال ۲۰۲۰ میلادی روبه‌رو هستیم که اینها اقتدار و فشارشان، بسیار بیشتر از فشار یک‌سویه سنتی، یعنی از بالا به پایین است. امروز در جامعه آمریکا هم ملاحظه می‌کنید که رأی آوردن آقای ترامپ، بر اثر فشار جامعه شبکه‌ای بوده است. در مقابل یک قدرت حاکمیتی که همه نخبگان آن، به شخص دیگری رأی می‌دادند، اما چون جامعه شبکه‌ای اراده‌اش بر آن تعلق گرفته بود که دیگری رأی بیاورد، آنگاه توانست آن منبع اصلی و سرچشمه اقتدار را بشکند و چون این تصمیم را گرفته بودند، برایشان مهم نبود که مقابلشان چه کسی یا چه حزبی باشد. این شد که فردی که در جامعه نخبگانی سیاسی حاکم، دارای سابقه، ارزش و اعتبار نبود؛ بلکه نوعی کم‌محتوایی و عوام‌زدگی و عوام‌فریبی را در سخنان خود پنهان و آشکار می‌داشت و چون شعارهایش بر ضد هیئت حاکم، برای عوام دلچسب بود، پیش آمد و رأی آورد.

نرم‌افزار آثار علامه جعفری (ره)

در پایان این کرسی علمی، با حضور مسئولان، اساتید، طلاب و حاضران در جلسه، مراسم رونمایی از نرم‌افزار «آثار علامه محمدتقی جعفری» برگزار شد. گفتنی است، این نرم‌افزار، توسط مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) و با همکاری مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری (ره) تولید شده که مشتمل بر ۱۹ عنوان کتاب از آثار وزین و ارزشمند علامه جعفری در موضوع: فلسفه، عرفان اسلامی، عقاید و کلام، فقه اسلامی و ادبیات می‌باشد.

تحقیقی در فلسفه علم، حیات معقول، جبر و اختیار، حقوق جهانی و کاوش‌های فقهی، معرفت‌شناسی، بررسی افکار دیوید هیوم و برتراند راسل، حکمت، عرفان و اخلاق در شعر نظامی گنجوی، عرفان اسلامی، تکاپوی اندیشه‌ها، مولوی و جهان‌بینی، از جمله کتاب‌هایی است که این نرم‌افزار در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد. ■